

Nye studenter på vei opp trappene til Bergens Museum/Universitetsmuseet tidlig på 1960-tallet, like før kvinnelige studenter ble et helt vanlig syn. Foto: Arkivet etter Bergens Arbeiderblad/Bergensavisen og ArkiVest/Bergen byarkiv.

Kapittel 4

Farvel til eksklusivitet, velkommen til mangfold

*Astri Andresen og
Kari Tove Elvbakken*

Ved åpningen i 1948 hadde UiB om lag 400 studenter, i 2022 er det nesten 20 000. Et hovedmål med det nye universitetet var å gi ungdommer fra alle lag av folket og større deler av landet bedre mulighet til å studere – det var derfor landet trengte et universitet nummer to. Ser vi på studenttall alene, ble målet realisert. Ble det også et universitet for hele landet, og ble den sosiale fordelingen blant studentene endret i masseuniversitetets tid? Flere kvinnelige studenter var ikke noe mål for Stortinget i 1948, i 1982 feiret UiB både hundreårsdagen for den første kvinnelige studenten og at det for første gang var like mange kvinnelige som mannlige immatrikulerte studenter. At denne milepælen ble nådd omtrent samtidig ved Universitetet i Bergen og Universitetet i Oslo, taler for at universitetene endret seg i ganske lik takt. Var det det samme med internasjonaliseringen – eller stemmer UiBs omtale av seg selv som Norges mest internasjonale universitet?

Avislesende bergensere kunne neppe unngå å få øye på førstesideoppslaget i Bergens Tidende 30. august 1950: «Studiesituasjonen i Oslo krever forsert utbygging i Bergen». Hele 1200 studenter «trasker rundt i Oslos gater på håpløs jakt etter hybel». Mange ville forgjeves ha betalt studieavgiften for i stedet å måtte returnere hjem til sine foreldre. Det var neppe omsorg for de 1200 husløse alene som påkalte avisens interesse. I Bergen var det knapt flere studenter enn det hadde vært ved Bergens Museum. De 400–500 som var der, hadde ikke problemer med å finne hybel, og ingen tvilte vel på «at [...] bergenserne vil sette sin ære i å skaffe hus til det dobbelte antall og mer til».¹ Universitetet tegnet foreløpig ikke til å bli den motoren i byutviklingen som byen hadde håpet, og rektor Bjørn Trumpy ga i samme avis uttrykk for bekymring og skuffelse over at budsjettet for utbyggingen av universitet var sterkt beskåret.²

I 1970 var tonen i BT en annen. «Avisene flyter i disse dager over av nødrops etter hybler til studentene.» En leser foreslo at kommunen og universitetet, som hadde flyttet familier *en masse* fra Fosswinckels gate, Allégaten og fra hele Nygårdshøyden til nye drabantbyer, brukte de tomme leilighetene til studentboliger. Rektor Håkon Mosby på sin side fryktet uro og misnøye blant studentene; Paris 1968 var jo allerede myteomspunnet. Men han fryktet også for situasjonen blant lærerne. De hadde nemlig ikke tid til å forske og var altfor utslitte til å hilse studentprotester velkommen.³ Ved UiO var situasjonen den samme som i Bergen. Studenttallet, som i 1959 hadde vært 6000, nærmet seg i 1970 hele 20 000.⁴

Endringer i studenttall må forstås i lys både av nasjonal utdanningspolitikk, UiB-politikk, generell samfunnsutvikling og endringer ikke bare i betingelsene for å studere, men også i ung-

1 BT 30.8.1951. Studenttallet var fortsatt bare 500 sist i 1950-årene. Inntil 1990 gir årlige budsjettokumenter og årsmeldinger fra UIB opplysninger om antallet studenter, og hvilke fag studentene meldte seg til. Noen år gis det opplysninger om hvor studentene kom fra, fordelingen av kvinner og menn, og hvor de som tok embetseksamen, kom fra. I mange år gis det også full oversikt over hvem som oppnådde grader, hvilke støttefag de hadde, hva de skrev hovedoppgave om, og hvilken karakter de fikk. Fra om lag 1990 gir studentstatistikken i DBH opplysninger om studier og studenter, men det er ikke lenger offentlighet om den enkelte kandidats oppnådde resultater. Kapittelet bygger på UiBs årsmeldinger og styresaker, DBHs studie- og studentstatistikk, offentlige utredninger og rapporter, aviser, litteratur og noen samtaler.

2 BT 30.8.1950.

3 BT 29.8.1970.

4 Thue & Helsvig 2011: 232.

dommens skiftende interesse for universitetsstudier. Demografiske endringer har i perioder også veid tungt. I lys av noen slike forhold blir vekstens forutsetninger undersøkt i dette kapittelet. Hvorfor har studenttallet i noen perioder stått stille, og hvordan har UiB håndtert oppgangs- og nedgangstider? Hvor studentene har kommet fra, og til hvilke fag og fakultet de har søkt seg, undersøkes, det diskuteres om målet om bredere sosial rekruttering ble nådd, og – ikke minst – hvordan det hadde seg at universitetet som mannsbastion ble borte, i alle fall målt ut fra studentenes kjønn.

Ikke alle reformer av betydning drøftes i dette kapittelet. Tidligere i boken er det for eksempel skrevet om Kleppe-komiteens plan for utbygging av universiteter og høyskoler og om Ottosen-komiteens planer for hvordan kapasiteten for høyere utdanning skulle styres og støttes blant annet gjennom mer effektive studier ved universitetene og kortere studier ved høyskolene. Historikeren Astrid Forland har også vist hvordan planene ble diskutert og iverksatt i Bergen, slik Kim Gunnar Helsvig og Fredrik Thue har undersøkt det samme ved UiO.⁵ Her går vi derfor ikke nærmere inn verken på utformingen av disse planene eller realiseringen av dem. En annen viktig endringsfaktor, internasjonaliseringspolitikken, er også behandlet i et eget kapittel i dette bindet. I dette kapittelet ses noen resultater av den, uten at vi drøfter selve politikken og hvorfor den kom.

Statens penger på lån til studentene

Det fantes noen helt grunnleggende forutsetninger for at universitetet kunne fylles opp av studenter. Like lite som i dag var penger likt fordelt i befolkningen, og opprettelsen av en låneordning var et sentralt virkemiddel i politikken for å gi ungdom fra alle klasser og over hele landet mulighet til å ta høyere utdanning.⁶ Med Arbeiderpartiet ved makten ble dette middelet tatt i bruk for å utjevne de store klasseforskjellene i utdanningsnivå. Låneordningen skulle

5 Forland 1996: 410 flg., Thue & Helsvig 2011: 223 flg.

6 Ot.prp. nr. 18 (1947), Innst. O. nr. 77, O.tid. 279–81 (14.5.1947), L.tid. 108–110 (29.5.1947). Hva samfunnet har igjen for høyere utdanning, har blitt diskutert i mange sammenhenger siden, se f.eks. Barth 2005.

gi den enkelte ungdom muligheter foreldrene kanskje ikke kunne gi dem, samtidig som den skulle gi landet den arbeidskraften det trengte. Forventningen om at de nyutdannede langt oftere enn før ville komme til å virke i det offentlige, som realister og humanister til den høyere skolen og som leger og jurister i det offentlige helse- og rettsvesen, talte for offentlige bidrag til studentenes livsopphold. Det skulle skje i form av lån de kunne betale tilbake etter at studiene var over.⁷

Siden 1947 har Statens lånekasse for utdanning tilbudt lån på vekslende betingelser. Det har gitt mange unge med lærelyst adgang til universitet. Samtidig har låneordningen forpliktet: Med regler om hvem som kan få lån til hva og hvor lenge, har den bidratt til å forme studentenes studievaner og studieadferd – kort sagt, den har vært et bidrag til å realisere de unges ønsker og et redskap i politikken for høyere utdanning enten det gjelder studietid eller studievalg. Det samme gjelder stipendene. Et behovsprøvd borteboerstipend ble innført i 1956, og fra 1961–62 ble det mulig å få lån og stipend ikke bare til høyere studier og yrkesrettet utdanning, men også til allmennutdanning som eksamen artium.⁸ Det hadde sammenheng med tidens økonomiske ideologi: All utdanning styrket samfunnets vekstkraft. Samtidig var det et kjent faktum at artianerfrekvensen var lav blant barn av fiskere, småbønder og arbeidere.⁹ Den store utbyggingen av gymnas i tiårene etter krigen, ikke minst på Vestlandet, ville ha begrenset virkning på det sosiale rekrutteringsmønsteret om ikke de som trengte det, kunne få økonomisk støtte også til artium.¹⁰

Vi skal komme tilbake til hvordan studentenes klassebakgrunn eventuelt endret seg, men her må det nevnes at det etter en stor satsing på gymnasutbygging kom reformer som gjorde det mulig for enda flere å studere. I 1974 ble lov om videregående opplæring vedtatt, og da ble all utdanning etter 9-årig grunnskole til

7 Friis i debatten i Odelstinget 14.5.1947, s. 279. Se også Røseth 2003: 22 flg.

8 Røseth 2003: 38–39.

9 Fulsås 1993: 98.

10 Bare i Oslo, der mellom 20 og 30 % av ungdomskullene allerede på 1950-tallet var artianere, var det ikke vekst i artianerfrekvensen (1960–70). På Vestlandet, derimot, økte gymnaspllassene fra 1950 til 1967–68 sterkt: i Sogn og Fjordane med 180 %, i Hordaland med 183 %, og med 73 % i Bergen, som var eget fylke til 1970. Se St.meld. nr. 91 (1969–70). På Vestlandet hadde Bergen den på forhånd høyeste artianerfrekvensen, og slik sett var bergensdominansen blant UiB-studentene som vi har sett, ikke overraskende.

videregående utdanning. At også andre enn dem med eksamen artium kunne tas opp som studenter, var – som neste kapittel vil vise – ikke nødvendigvis populært ved UiB, men det utvidet studieretten betydelig. I 1994 fikk alle lovfestet rett til videregående utdanning, og da også grunnskolen ble utvidet til 10 år fra 1997, fikk alle rett til 13 års utdanning.

Behovet for lån og stipend ble ikke mindre med denne utvidelsen, men krav om og aksjoner for større stipendandel, mer lån og bedre tilbakebetalingsordninger er nesten like gamle som Lånekassen selv. På det første fellesmøtet mellom representanter for alle norske studenter i 1959, «Studentenes Eidsvoll», var for eksempel kravet om lån og stipend som dekket omkostningene gjennom hele året, på sakskartet.¹¹ Siden er det reist med jevne mellomrom, og hvert tiår har gjerne hatt sine store aksjoner – som noen ganger har blitt kronet med hell. I oktober 1980 aksjonerte eksempelvis gymnasiaster og studenter over hele landet mot statsbudsjettets forslag om renteheving og løpende rente i studietida. Bjørn Einar Aas, lokal representant for NSU, mente at det var gode muligheter for å få med universitetet i en felles aksjon «nå som angrepene på vår økonomi er blitt mer rabiante enn noen gang». «Lånekassens far» Erling Fjellbirkeland var «forferdet» over forslaget om løpende rente, og studentene bar plakater med teksten «Her hviler lik rett til utdanning f. 1947».¹² Rente i studietiden ble det ikke da, og heller ikke siden, uten at behovet for aksjoner rettet mot dårlig studiefinansiering har forsvunnet. Først i 2017 ble det innført 11 måneders studielån.

Nye fag og fakultet i studentvekstens første fase

Den formidable veksten i antallet unge som søkte til universitetet rundt 1970 – den ses tydelig i figur 4.1 – inngår i det Thue og Helsvig i *Universitetet i Oslos historie* har omtalt som «Den store transformasjonen». Det var ikke bare tallet på studenter som steg, veksten

11 BT 3.4.1959. Studentene bør få studiestøtte hele året.

12 StudVest 14–15 1980. Landsgymnasiasten Fjellbirkeland leder Universitetets studentkontor, og tok initiativ til å etablere Statens lånekasse, som han også kom til å lede. Han var sentral i arbeidet for etablering av Studentsamskipnaden og bygging av studentboliger, om Fjellbirkeland, se Jacobsen 1982.

førte med seg grunnleggende endringer i hele systemet for høyere utdanning. Veksten foregikk heller ikke bare i Oslo og Bergen, men preget universiteter i hele den vestlige verden. Under andre verdenskrig hadde mange unge ikke fått påbegynt utdannelsen, eller måttet avbryte den, og det skapte vekst i årene umiddelbart etter fredsslutningen.¹³ Den var kortvarig, men midt på 1950-tallet snudde trenden sakte, før 1960-tallets store vekst satte inn. Det var de store fødselskullene fra krigs- og etterkrigsårene som søkte utdanning, og de gjorde det i langt større omfang enn prognosene tilsa. Økningen var påskyndet både av økonomisk vekst og av tenkingen om at utdanning var nøkkelen til ny vekst og mer velstand.

I begynnelsen var alle studenter velkomne til UiB. Våren 1964, som alle vårer før det, sto en annonse i Bergens Tidende med invitasjon til artianere om immatrikulering. I tillegg til artiumsvitnemål krevdes kvittering for innbetalt immatrikuleringsavgift på 100 kroner for å starte studier innenfor humaniora og realfag.¹⁴ Til medisinerstudiet og tannlegestudiet var det egne opptaksregler. I 1975 hadde UiB i stedet for noen hundre studenter hele 7500. Studier ved allmennfakultetene var fortsatt åpne, som vist i kapittel 1, men spørsmålet om lukking hadde blitt reist, og det ble gjenstand for konflikt mellom UiO og UiB. UiO, som på 1960-tallet vokste i et helt annet tempo enn UiB, ønsket å lukke åpne studier. UiB motsatte seg det både av prinsipielle grunner og fordi det var redd for at det ved å ta imot studenter UiO ikke ville ha, skulle bli stemplet som annenrangs.¹⁵ Historien om UiO viser at det så seg som den tapende parten i «det nasjonale utdanningsspillet» ved å måtte ta imot for mange studenter uten å få tilstrekkelig med stillingsressurser i retur. Veksten i Oslo måtte altså bremses. Det var i forlengelsen av denne situasjonen at et av Ottosen-komiteens forslag, å etablere nye institusjoner med kortere og mer yrkesrettede utdanninger, ble realisert.¹⁶

UiO var på dette tidspunktet for lengst et ferdig utbygd og faglig bredt universitet. Hva hadde UiB å tilby de unge? I starten hadde det bare tre fakulteter, Det historisk-filosofiske (HF), Det

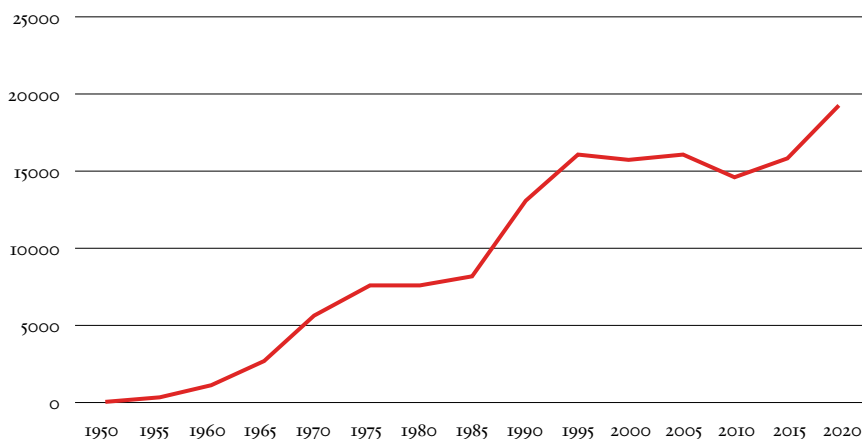
13 Thue & Helsvig 2011: 116.

14 BT 24.06.1964. 100 kroner tilsvarer 1200 kroner i 2021. Beløpet skulle innbetales til universitetets postgirokonto.

15 Forland 1996: 410 flg. Se også Thue & Helsvig 2011: 233.

16 Thue & Helsvig 2011: 241 flg.

Figur 4.1 Antallet studenter ved høstsemestrene 1950–2020.

Kilder: UiBs årsmeldinger og DBH.

matematisk-naturvitenskapelige (MN) og Det medisinske fakultet (Med). De som ville studere til teolog eller jurist, måtte fortsatt til UiO. Som vist i kapittel 1 fattet UiB-ledelsen derimot tidlig interesse for de nye samfunnsvitenskapene. Noen av dem ble etablert innenfor rammene av HF-fakultetet, men i 1970 ble Det samfunnsvitenskapelige fakultet (SV-fakultetet) dannet. Også juristutdanningen, som var etablert i 1969, og embetsstudiet i psykologi fra samme år fulgte med fra HF til SV-fakultetet, før både juristene og psykologene fikk egne fakulteter i 1980. Tannlegeutdanningen startet i 1963. Det odontologiske fakultet ble opprettet i 1970, og det gikk inn Det medisinske fakultet i 2008. Rundt 1970 hadde dermed UiB mange av fagene som tilhørte et fullverdig universitet, og i 1980 var det fullt utbygd – med unntak av teologi, da. Som kapittel 1 i dette bindet viser, ønsket verken UiB eller sentrale myndigheter dette faget til Bergen. Senere, i 1995, ble også Griegakademiet opprettet, i det Bergen musikkonservatorium ble del av UiB, også det under HF. Sammen med Kunst- og designhøgskolen, med sine om lag 350 studenter, dannet det grunnlag for det nye Fakultetet for kunst, musikk og design i 2017.

Den store veksten ved UiB mellom 1960 og 1970 kom ved begge de to allmennfakultetene. Studenttallet både ved HF og

MN falt da SV-fakultetet åpnet i 1970, men fallet ved HF var langt sterkere ettersom flere SV-fag hadde hatt tilhold der. SV-fakultetet hadde den bratteste vekskurven på 1970-tallet.

Etter den første store vekstperioden kom en tid preget av stillstand. HF-fakultetet hadde i 1985 sitt laveste studenttall siden 1960-årene, færre enn 1500 og mindre enn både MN og SV. I hele Vest-Europa ble det nå snakket om humaniora i krise.¹⁷ I Nord-Norge ble det spådd at universitetsutdannede unge måtte regne med å slutte seg til «et internasjonalt proletariat av akademikere med en irrelevant, uanvendelig utdannelse».¹⁸ Måten å snakke om høyere utdanning på, og HF-studier spesielt, kunne avskrekke noen og enhver. Men ikke alt var «irrelevant og uanvendelig». Vekstkurven for realfagsstudenter i Bergen var ganske bratt. Der lokket oljestudier og IT-teknologi med løfter om attraktive arbeidsplasser, noe som også tas opp i kapittel 9 i bind 3. Vekstfag til tross, universitetene var ikke så attraktive som de en tid hadde vært.

En grunn til dette var at de gamle universitetene møtte konkurranse. En rad distriktshøyskoler (DH-er) rundt om i landet hadde åpnet. De kom i kjølvannet av Ottosen-komiteens arbeid. På Vestlandet ble det reist DH-er i Sogndal, Stavanger, Volda og Molde – de områdene som foruten Bergen og Hordaland sendte flest studenter til UiB.¹⁹ Fra 1965 til 1987 ble antallet studieplasser i landet mer enn tredoblet, fra 30 000 i 1965 til 95 000 i 1987.²⁰ De nye institusjonene spesialiserte seg på kortere profesjonsstudier, til lærere, sykepleiere og ingeniører, og mange unge valgte slike utdanninger framfor lange universitetsstudier. Tanken bak etableringen av distriktshøyskolene var at det skulle være klare grenser mellom universiteter og høyskoler, og de styrende mente også at dette ville samsvare med de unges utdanningsvalg.

17 Helsvig 2011: 97.

18 Landsdelsplanen for Nord-Norges spådom om hvordan situasjonen ville være i 1980, sitert etter Fulsås 1993: 167.

19 Forslag om etablering av distriktshøyskolene ble lagt frem av Ottosen-komiteen (1965–70). Den leverte fem innstillinger om utdanningstilbud og studier etter gymnasutdanningen. Se også kapittel 1 og 2 i bind 1 og kapittel 1 i bind 3.

20 NOU 1988: 28: 106.

Studentvekstens andre fase og lukkingen av studier

Etter stillstanden i første del av 1980-årene gikk imidlertid universitetene inn i en ny vekstfase mot slutten av tiåret. Studenttallet nådde nye høyder i 1995.²¹ Det vokste ved alle allmennfakultetene, men ingen steder så sterkt som ved HF, og landet fikk humanister i et omfang det neppe noensinne kunne nyttiggjøre seg ordentlig. Også dette var en felles trend i den vestlige verden. «Eksklusive fag som filosofi, religionsvitenskap og allmenn litteraturvitenskap, ble massestudier over natten», heter det om situasjonen ved UiO.²² Studentene gjorde myndighetenes spådom om at de ville fortsette å velge sikker yrkesutdanning, til skamme; de «strømmet til frie studier og det man kan kalle utpregete kultur- og dannelsesfag med liten direkte forbindelse til arbeidslivet».²³ I Norge bidro regjeringen til veksten med ekstraordinære bevilgninger til utdanningsinstitusjonene for å dempe den voksende arbeidsledigheten blant unge. I 1989 fikk for eksempel UiB finansiert 50 årsverk over sysselsettingsmidler.²⁴ Slike midler kunne lettest brukes på utdanninger som ikke krevde nytt utstyr – for eksempel de humanistiske. Ved UiT vokste studenttallet fra 1988 til 1989 med 27 %, i Bergen med i overkant av 20 %.²⁵ Dette var vekst i en størrelsesorden ingen hadde regnet med, men under den internasjonale økonomiske krisen som nå preget verden, ble det å studere et alternativ til arbeidsløshet.

Universitetene knaket igjen i sammenføyingene. Tildeling av stillingshjemler for å gi tilbud til alle studentene som strømmet til, var ikke nok. Auditorier og andre undervisningsrom ble igjen overfylte, studentene måtte stille seg i kø for å få en lesesalsplass, og lukking ble igjen et tema. Nå var det bare det unge UiT som holdt det åpne universitetets fane høyt. Der hadde problemet lenge vært svak rekruttering, noe som var et betydelig problem for et nytt universitet i et system hvor vekst i stillinger fortsatt fulgte studenttallet.²⁶

21 Aamodt & Stølen 2003.

22 Thue, 11.3.2016, «Masseuniversitetets fremvekst» – Morgenbladet.

23 Helsing 2011: 101.

24 Se for eksempel omtale i UiBs årsmelding for 1989.

25 Fulsås 1993: 182. UiBs årsmeldinger 1988 og 1989.

26 Fulsås sst.

På begynnelsen av 1990-tallet kom den store søkningen til å ramme opptaket til hovedfagsstudier. Ved spesielt populære studier kunne det kreves svært gode karakterer for å komme inn. I august 1991 var det reportasjer i bergensavisene om at det ikke lenger holdt med laud for å få en hovedfagsplass. «Flere søkere med bedre karakter enn 2,5 har fått blankt avslag til hovedfagsstudier i Massekommunikasjon.» Instituttleder Jostein Gripsrud syntes det var hardt å måtte gi avslag til gode studenter. Konsulent Toril Mortensen ved HF-fakultetet syntes derimot ikke det var noe å snakke om. Den beste som ble tatt opp, hadde karakteren 2,01, den beste som ble avvist 2,41 – og dermed var det jo «langt ned, mente hun». For dem som ble stoppet idet de skulle gi seg i kast med hovedfaget, virket avslaget derimot helt urimelig.²⁷

Studentene kunne også stoppes lenge før de nådde så langt som til hovedfag, og de kjempet for å beholde de åpne studiene. Noen av dem samlet seg på Muséplass 15. november 1995 for å overlevere 600 underskrifter mot et forslag til vedtak i fakultetsrådet ved HF om at fagene skulle kunne sette egne opptaksgrenser. «Protesten prellert av», meldte Bergens Tidende.²⁸ Samme sommer hadde Stortinget vedtatt at studiene skulle være åpne, men dekanus Leiv E. Breivik mente lukking av enkelte fag ikke brøt med dette vedtaket så lenge selve fakultetet var åpent. Det var en rent formell argumentasjon, men den uttrykte vel frustrasjonen over at læringsmiljøene syntes å bli dårligere nærmest for hvert nytt semester – samtidig som det ble lite tid til forskning. På et tidligere møte ved HF hadde hele ni fag blitt vedtatt lukket.²⁹

Med et felles opptakssystem for høyere utdanning, der noen universitetsstudier kom med som prøveordning i 1991, ordnes nå opptaket til studier etter det antallet studieplasser universitetsstyret hvert år vedtar å lyse ut. Hvor mange som tilbys plass, bestemmes i dialog mellom fakultetene og universitetsledelsen. Ettersom ikke alle som tilbys plass møter opp, skjer det en viss overbooking. I dette nye systemet fikk universitetene selv større mulighet til å beslutte dimensjoneringen av studiene, med oppretting og nedlegging av studieprogram. Samtidig er institusjonene pålagt å foreta

27 «Toppstudenter stenges ute». BT, 7.8.1981.

28 «Protesten prellert av. Lukking av seks nye studier.» BT, 15.11.1995.

29 «Lukket på grunn av en glipp», BT, 1.11.1995.

en kombinert vurdering av studentenes ønsker og etterspørsel og behovet for akademisk utdannet arbeidskraft.³⁰

I Bergen økte studenttallet til vel 16 700 i toppåret 1996, etter en tildeling av vel 1000 nye studieplasser i 1995. Veksten ved HF- og SV-fakultetet var særlig stor. Etter UiBs 50-årsmarkering sank studenttallet derimot noe; synkende fødselstall på 1970-tallet begynte å merkes.³¹ Den såkalte gjennomstrømningen økte derimot mot slutten av 1990-tallet. Ved HF-fakultetet var det få hovedfagsstudenter i 1992, men fra 1995 til 1998 kom det mange flere til, og god gjennomstrømming ble nærmest oppfattet som et kvalitetsmål i seg selv.³² Etter at gradsstrukturen ble endret med kvalitetsreformen og måling av årsenheter i vekttall ble erstattet av oppnådde studiepoeng, økte både studiepoengene og årsenhetene samtidig som antallet studenter sank.³³

I løpet av denne perioden er hele synet på åpne studier endret. I stedet for at universitetet skulle være «for alle», er det ved inngangen til 2020-årene om å gjøre å ha flest mulig søkere til hver studie-plass, slik at bare studenter med de høyeste karakterene kommer inn i auditorier og lesesaler. Antallet kvalifiserte søkere per studie-plass er blitt en av de statlige styringsparameterne. Ingen studier er åpne – men hvor lukket de er, avhenger av søkertallene. HF har på sin side ikke beholdt posisjonen som det største allmennfakultetet; det var så vidt flere studenter ved SV i 2020.

UiBs generelle politikk i noen år fra 2010 var å redusere overbooking for å forbedre kvaliteten på utdanningene, noe som det lenge hadde vært behov for. Det kan se ut som om strategien fikk særlig betydning for studenttallet nettopp ved HF.³⁴ I årene etter 2015 er det igjen ført en politikk med større overbooking, noe som har bidratt til at UiB, som i 2015 hadde 7,4 studenter per faglige årsverk, i 2021 hadde 8,7. Ved UiO har utviklingen gått den andre veien; der var det 7,8 studenter per faglig årsverk i 2015, mot 6,7 i 2021.³⁵ I samme periode har antallet nytildelte studieplasser økt, det har

30 Meld. St. 19: 63. Universitetene er selvakkrediterende, mens høyskolene må akkreditere hvert studieprogram.

31 Kollegiet, sak 154/1999: 3.

32 Sst.: 7–8.

33 Årsrapport 2007, universitetsstyret sak 8/2008.

34 Se f.eks. sak 71/2010 i universitetsstyret. Se også Høst mfl. 2019.

35 Tallene er hentet fra Databasen for høyere utdanning (DBH) – <https://dbh.hkdir.no/>. Antallet studenter per faglig årsverk finnes i statistikken om tilsatte, se side 11.4.

både gitt ressurser til nye ansatte og flere studenter – og det skulle slik sett ikke påvirke forholdstallet mellom studenter og ansatte.

Stabilisering av studenttallet ved de to eldste universitetene må også ses i sammenheng med at studentene i dag har mange flere universitet å velge mellom. Skillet mellom distriktshøyskolene og universitetene forble nemlig ikke så tydelig som det i utgangspunktet var tenkt, samtidig som flere mente samspillet mellom institusjonene kunne vært bedre. I 1988 kom Universitets- og høyskoleutvalget under Gudmund Hernes' ledelse med utredningen *Med viten og vilje*.³⁶ Den banet i sin tur vei for en felles lov for universitetene, de gamle vitenskapelig høyskolene og distriktshøyskolene i 1995, i en prosess som Helsvig inngående har analysert i UiOs historie.³⁷ Lovarbeidet ble ledet av UiBs Jan Fridthjof Bernt, og loven ble vedtatt med stor motstand fra UiO og de øvrige universitetene og vitenskapelige høyskolene. Etter at den nye loven om universiteter og høyskoler i 2005 åpnet for at statlige høyskoler kunne bli akkreditert som universiteter etter bestemte kriterier, kom det til flere universiteter, først Universitetet i Stavanger i 2005, og sist Universitetet i Sør-Øst-Norge (UiSØ) i 2018. I 2001 var det fortsatt bare fire universiteter i landet, med nesten 71 000 studenter. I 2021 finnes hele ti universiteter med over 195 000 studenter.³⁸ De siste 10 årene har særlig to av de eldste universitetene vokst, noe som skyldes at begge har slått seg sammen med flere høyskoler. Ved de to andre av de gamle, UiO og UiB, har derimot studenttallet vært nokså stabilt. Men hvem er det da som kommer til Bergen for å studere?

Hvor kom studentene fra?

Da UiT ble dannet, var tanken at det skulle utdanne nordnorsk ungdom til virke i landsdelen.³⁹ Det vel tjue år eldre UiB hadde ikke et spesifikt regionalt siktemål; det skulle avlaste UiO og være både partner og konkurrent. Det startet likevel opp med nesten 80 % av studentene fra Bergen og Hordaland, klart dominert av

36 NOU 1988: 28 (Hernes-utvalget). Se også kapittel 1 i dette bindet.

37 Helsvig 2011: 196–111.

38 <https://dbh.hkdir.no/tall-og-statistikk/statistikk-meny/tilsatte/statistikk-side/11.4?visningId=159>

39 Fulsås 1993: 96.

bergensungdom. At unge fra byen dominerte, ble reflektert i studentavisen *Ånd og Vilje*. En (anonym) innsender undret seg syrlig over om redaktøren hadde glemt at nynorsk og bokmål var likestilt, eller om den språklige diskrimineringen var tilsiktet.⁴⁰ Det kom ikke mye nynorsk i avisen etter dette heller, men til gjengjeld ble studentmållaget i Bergen på 1970-tallet et av landets største mål-lag.⁴¹ Det hadde da begynt å komme flere studenter fra de andre vestlandsfylkene, og i antall nærmet de seg hordalendingene. Derimot var det langt mellom de studentene som ikke kom vestfra: I 1975 var det bare 171 norske og 78 utenlandske blant dem. Det er altså ingen tvil om at ungdom fra Vestlandet utgjorde «massene» i det bergenske masseuniversitetet.

Rekrutteringsområdet var det samme i 1985, med da hadde stillstanden i studenttallet konsolidert UiB som et enda mer lokalt universitet, i den forstand at andelen hordalendinger var større enn i tiåret før. Det var samtidig blitt noen flere studenter fra andre deler av Norge (362) og litt flere med utenlandsk statsborgerskap (114).⁴² Fram mot midten av 1990-tallet vokste – som vist – UiB igjen sterkt. Også i denne siste store vekstfasen i UiBs historie var det vestlendingene som dominerte, men nå kom 25 prosent av studentene andre steder fra. I året 2020, da det var rundt 20 000 studenter, var bildet et annet: 43 prosent av studentene hadde kommet til Vestlandet fra andre steder. Veksten er så sterk at det er fristende å konkludere med at det var en gang mellom slutten av 1990-tallet og 2020 at UiB ble noe annet enn et vestlandsuniversitet.

Hvorfor ble vestlandspreget svekket? Det finnes ikke én forklaring, og ikke alle mulige forklaringer har med UiB å gjøre. Bedre og billigere kommunikasjoner er for eksempel en nærliggende faktor å trekke fram, sammen med bedre hybeltilbud. Mange små og store sosiale og kulturelle tiltak har også gjort Bergen til et attraktivt studiested.⁴³ Viktigere for å fremme mobilitet kan det likevel ha vært at opptaket til høyere studier ble samordnet nasjonalt fra midten av 1990-årene. Det ble enklere å orientere seg om studietilbud i hele landet, og om hvilke opptakskrav som gjaldt.

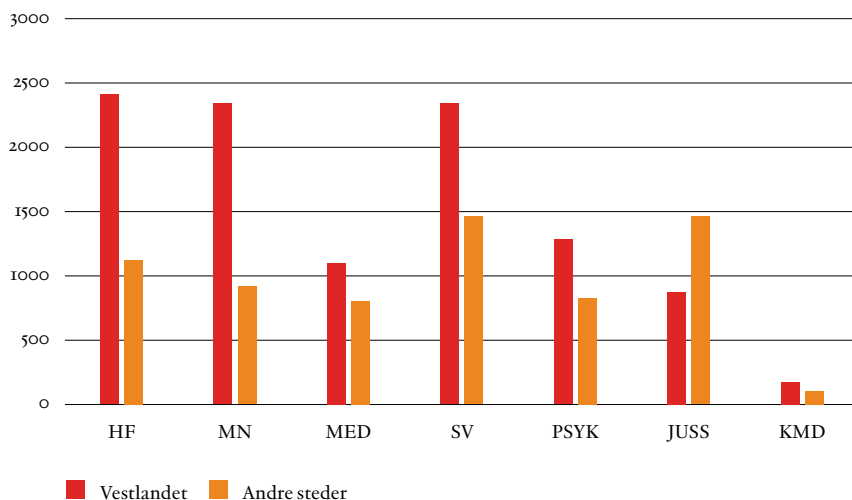
40 *Ånd og Vilje* 31.09.50.

41 Studentmållaget i Bergen. Et innlegg av Lars Bjarne Marøy på «Høgnorskportalen».

42 Tall fra UiBs årsmelding 1975 og 1985.

43 Om rom for studentkultur, se også kapittel 9 i dette bindet, Fossen mfl. 2009, og Nupen & Losnegård 2009.

Figur 4.2 Studentenes hjemfylke i 2020 – Vestlandet og «andre».

Kilde: UiB. Tall fra medisin og odontologi er slått sammen.

Betydningen nettopp av opptakskrav gir en sammenligning av fordelingen av studenter utenfra i 1994 og i 2020 en pekepinn om. I 1994 var andelen studenter utenfra nokså lik ved alle fakultetene, men lavest ved MN (20 %) og absolutt høyest ved medisin (40 %). Det taler for at studenter med sterkeste motivasjon for å utdanne seg til et yrke som hadde få studieplasser nasjonalt og høye opptakskrav, også var mest mobile. En lignende situasjon hadde i tiårene etter andre verdenskrig bidratt til mange norske utenlandsstudenter i ingeniør- og økonomifag, arkitektur, odontologi og medisin: Norge hadde få av disse studieplassene, men yrkene var så attraktive at de var verdt et utenlandsstudium.⁴⁴

Den geografiske fordelingen av UiB-studentene i 2020, vist i figur 4.2, taler for at denne kombinasjonen av et begrenset antall studieplasser og høy studiemotivasjon også er en viktig faktor bak vestlendingenes hegemonitap. Profesjonsstudiene i medisin og odontologi har hatt få plasser og vært sterkt statlig regulert i hele etterkrigstiden. Jusstudiet var lenge helt åpent, men også der har

44 Berg & Stensaker 1997: 27.

det etter hvert blitt vanskelig å komme inn. Psykologistudiet var lenge åpent som grunnfag, og opptaket til profesjonsutdanningen skjedde etter ett år, men nå skjer opptaket allerede til det første året. HF- og MN-fag kan studeres nær sagt ved alle de nye universitetene, og konkurransen om studieplassene er mindre enn til de fagene som bare finnes noen få steder, som nettopp medisinske fag, psykologi og juss. De siste har mellom 40 prosent og 56 prosent studenter som ikke kommer fra vestlandsfylkene, mot rundt 30 prosent ved HF og MN. Et litt vanskelig tilfelle å bedømme er SV, som har en høy andel studenter «utenfra», 45 prosent. Fakultetet har nok flere attraktive studietilbud, og har profilert seg noe annerledes enn ved UiO, men det er kanskje ikke hele forklaringen. Vi kommer om litt tilbake til det.

Alt i alt er det juss som har opplevd den sterkeste økningen i antallet ikke-vestlandske studenter. Karakternivået har også vært jevnt stigende de senere årene.⁴⁵ Kan det også finnes noen faktorer utover dem som allerede er pekt på, for å forklare forklare dette?

Tilfellet rettsvitenskap

I konkurranse med tilsvarende studier ved andre universitet var juss ved UiB i 2018 landets mest populære studievalg.⁴⁶ I 2021 lå det på tredjeplass, da var Norges Handelshøyskole (NHH) på topp. Er det noe spesielt som trekker jusstudenter til Bergen? Det er et interessant spørsmål ikke minst siden det for bare kort tid tilbake var et av de store strykfagene ved UiB. En dag i januar 2000 hadde BT for eksempel overskriften «Lite penger, mye stryk». Oppslaget dreide seg om hvor mye – eller lite – penger som ble brukt på ulike studier, sammenholdt med strykandeler. Bortsett fra ex.phil. var studentene ved juss og psykologi universitetets billigste, 13 000 per hode på lavere grad, mot MNs 39 000. Ved de prekliniske fagene koster en studieplass 51 000. «Det merkes i hvor mange som stryker», skrev BT. Denne sammenhengen ville ikke universitetets talsmann gå god for, og sammenligningen var kanskje ikke helt rettferdig, men Kathrine Tonstad, Stine Beate Hjorth og Christina Kleven Jakobsen

45 I 2011 var kravet på juss 50.32, på medisin 56.02; i 2021 henholdsvis 56.04 og 58.05.

46 «– En ren glede å ønske velkommen til Dragefjellet», Det juridiske fakultet, UiB.

i Juridisk Studentutvalg nølte ikke med å konkludere: Studiene måtte legges om slik at studentene fikk mer ut av undervisningen (se også kapittel 5 i bind 2).

Siden den gang har jusstudiet gjennomgått en transformasjon. Strykandelen er sjelden høyere enn 5 prosent, og man kan ane hvor tilfredsstillende det måtte være for dekan Karl Harald Søvig å kunne gi et annet bilde av fakultetet: «Det er slutt på tidene da våre nye studenter kunne se på sidemannen eller kvinnen og tenke at bare én av tre ville gjennomføre studiet.»⁴⁷ I forbindelse med den ellers mye omdiskuterte kvalitetsreformen i 2003 (se kapittel 1 i bind 3) ble eksamensformen lagt om slik at den store eksamenen etter hver avdeling ble erstattet med prøving etter hvert enkelt emne. Den enkelte emneansvarlige har fått et tydeligere ansvar for å skape sammenheng i undervisningsopplegget i sine kurs, blant annet mellom innholdet i forelesningene og studentenes kursoppgaver. Det settes av store undervisningsressurser på de første studieårene, med gruppearbeid og seminarer. Å skrive masteroppgave er også blitt obligatorisk, og store deler av undervisningen er digitalisert. Problembasert og aktiv læring er blitt nye stikkord, og gjennom fakultetets eget lærings- og formidlingssenter og ulike prosjekter er det ifølge førsteamanuensis Knut Martin Tande etablert et klima for utprøving av nye undervisningsmetoder.⁴⁸

Omleggingen har ikke vært helt problemfri. Et år kom det for eksempel over 200 meldinger om plagiater av de obligatoriske oppgavene.⁴⁹ Teknologien innbød så å si til juks, samtidig som mulighetene for å oppdage slikt ble bedre (se også kapittel 1 i bind 3).

I tillegg til lav strykprosent har fakultetet en svært høy andel studenter som i studietiden gjennomfører et utenlandsopphold, mer enn 40 prosent. Også dette ble det lagt bedre til rette for gjennom reformen i 2003, samtidig som etablering av studietilbud på engelsk har gjort at det de siste årene har kommet flere studenter til UiB enn dem som reiser ut. Slik har studentene ved Det juridiske fakultet selv blitt mer internasjonale samtidig som flere utenlandske studenter har fått en smak av de emnene som tilbys her.⁵⁰ Kva-

47 Søvig 2019: 8.

48 Samtale med Tande, 8.4.2022.

49 Se universitetsstyret, sak 40/2009.

50 Strandbakken & Tøsdal 2019: 116–117, 125–126.

litetsreformen og de ansattes vilje til nytenkning om undervisning, kombinert med et åpenbart behov for å forbedre den, må ha bidratt til at rettshistoriske studier ved UiB i dag er blant landets aller mest populære. Det betyr ikke at alt oppfattes som godt, verken i Bergen eller andre steder, som jussprofessor Asbjørn Strandbakken understreket i en intervju i *Khrono* sommeren 2022.⁵¹

Studentenes valg

«De enkeltes valg av studium, er det nærmeste vi kommer en slags markedsmekanisme innenfor det norske systemet for høyere utdanning.»⁵² Ordene er Fredrik Thues. Studievalg reflekterer evner, ønsker, muligheter og moter, men ikke minst prestisjen ved det yrket utdanningen (eventuelt) fører fram til.⁵³ Juss- og medisinstudier fører til yrker som har hatt høy prestisje i det norske samfunnet gjennom hele 1900-tallet – så høy at sønner og døtre regelmessig har fulgt i sine fedres og etter hvert mødres fotspor. Medisin var lukket, mens juss lenge var åpent, og slik var ikke studiets prestisje knyttet til gode karakterer, men til det yrket det førte til. På slutten av 1900-tallet, derimot, mener historikeren Jan Eivind Myhre, ble karakterer «indirekte knyttet til sosial prestisje» siden de mest ettertraktede profesjonsstudiene hadde begrenset opptak og bare de med best karakterer kom inn. I noen fag forenes dermed «gode karakterer, høy lønn, sterk profesjonsmakt og høy sosial prestisje».⁵⁴ Det passer som en beskrivelse på juss, men hvordan har søkningen til andre fag endret seg?

I 2007 hadde vel 7600 studenter UiB som førstevalg, i 2021 var tallet godt over 12000, og som vist i tabell 4.1 er det mulig å få fram et nokså tydelig mønster i hvordan veksten fordeles på de faggruppene Samordna opptak bruker.

På bakgrunn av det som alt er sagt, er det ikke overraskende at juss og medisinske fag har en stabilt høy andel av søkerne. I gruppen med stabilt høyt søkertall ligger også økonomisk-administrative fag

51 «Jussprofessor om Nokut-komiteé: Ikke akkurat i tråd med prippet om en fair trial.» *Khrono* 7.7.2022.

52 Thue, 11.3.2016, «Masseuniversitetets fremvekst» – *Morgenbladet*.

53 Se Myhre 2009 om status og noen historiske preferanselinjer.

54 Myhre 2009: 317.

Tabell 4.1 Søkere med UiB som førstevalg i 2007 og 2021 fordelt på utdanningsområder.

Utdanningsområde	Førstevalg 2007	Førstevalg 2021	Søkere 2021 per søkere 2007
PEDFAG	76	385	5,07
INFOTEK	342	1232	3,60
LÆRER	97	343	3,54
TEKNO	173	487	2,82
LANDBRUK	17	43	2,53
ØKADM	230	424	1,84
JUSS	1194	1973	1,65
Totalt	7641	12268	1,61
SAMFUNN	2018	3045	1,51
HELSEFAG	902	1337	1,48
REALFAG	539	715	1,33
HISTORIE	524	652	1,24
MEDIEFAG	606	748	1,23
ESTETISK	284	285	1,00
SPRÅK	639	599	0,94

Kilde: DBH – studentstatistikk

– i Bergen er det samfunnsøkonomi – og noen andre fag rubrisert under samlebetegnelsen «samfunn». Der finnes de alminnelige samfunnsfagene, som tiltrekker mange samfunnsengasjerte unge og de som vil bli byråkrater i det offentlige – som embetsstanden tidligere – og profesjonsstudiet i psykologi.⁵⁵ Flere fag i denne gruppen deler altså kjennetegn med juss og medisin, noe som gir om ikke hele, så en del av forklaringen på søkertallene.

Den utdanningen som i denne perioden har økt mest, er imidlertid lektorutdanningen, som ble etablert som et femårig masterstudium i 2004. Den har blitt en suksess, målt etter søkertall. Sammen med pedagogiske fag, som har hele fem ganger så mange søkere som i 2007, befinner den seg i gruppen av utdanninger med betydelig økning i søkertall: en firedobling sammenlignet med 2007. Informasjonsteknologiske og teknologiske fag og havbruk og

55 Embetsstanden, som siden midten av 1700-tallet som regel måtte ha universitetsutdanning, ble også i Norge til på grunn av statens behov for utdannede til å administrere, se Myhre 2009: 364 flg.

sjømat (gruppert under «landbruk») er blitt mer populære. I gruppen med høyest vekst finnes altså en kombinasjon av utdanninger som fører til et sikkert yrke og fag som «alle» er enige om representerer fremtiden, blant annet datasikkerhet, medisinsk teknologi og havteknologi.⁵⁶

Flere av de tradisjonelle skolefagene befinner seg derimot i gruppen av fag som har mistet søkere. Noen har hatt bare en liten nedgang, som realfagene generelt (med unntak av teknologi og havbruk/sjømat) og historiske fag, andre en betydelig, som språkfagene. Flere av disse fagene inngår i et lektorprogram, så nedgangen er ikke så dramatisk som den kan se ut. Lektorstudentene utgjør likevel neppe mange nok til å kompensere for nedgangen. Estetiske fag og mediefag, som tidligere var veldig populære, har heller ikke beholdt sin posisjon.

UiB startet med fire lektorprogram i 2007, i dag er det fem spesialiseringer.⁵⁷ At programmene er nye, forklarer i noen grad veksten fra 2007 til i dag, men ikke at lektorutdanningen i 2022 er av de mest populære utdanningene ved UiB.⁵⁸ En lignende trend ses også ved UiO.⁵⁹ Etter at Kunst- og designhøgskolen ble en del av UiB i 2017, er det også opprettet en egen praktisk-pedagogisk utdanning i kunst, musikk og design. Slik er det liten tvil om at både lektorutdanningen og andre fag som er klart yrkesrettet, er blant «vinnerne»; lektorutdanningen er en profesjonsutdanning sammenlignbar med andre i samme kategori.

Universitetet har alltid utdannet lektorer. I en periode ble denne oppgaven av ulike grunner ikke regnet blant de viktigste, men gjennom lektorprogrammene er den tilbake, og studentene setter tydelig pris på det.⁶⁰ I det hele ses en tendens til at de unge foretrekker utdanninger som fører til et sikkert yrker – heller enn

56 Sivilingeniørutdanning i havteknologi ved UiB presenteres som å vektlegge utvikling av utstyr til å kartlegge havet og havbunnen, overvåke tilstanden i havet og utvinne ressurser på en bærekraftig måte.

57 NOKUT. Utredning og analyse nov. 2019.

58 Se «Færre vil ta høyere utdanning, men flere vil bli lektor», Aktuelt, UiB. Se også «Nye samfunnsfag slår an | Studer samfunnsfag», UiB.

59 «UiO populært for kommende lektorer» – Det utdanningsvitenskapelige fakultet.

60 I dette verket har vi ikke undersøkt den tradisjonelle lektorutdanningen spesielt, men se Helsing 2011: 41 flg. om konsekvensene av innføring av den niårige skolen og omgjøringen av lærerskoleutdanningen til pedagogiske høyskoler. Til sammen ble universitetsutdannede adjunker og lektorer fortrent, noe som igjen fikk konsekvenser for lektorutdanning ved universitetet.

de friere, men også mer usikre, utdanningsveiene. Hvor lenge denne tendensen varer, vet selvsagt ingen - søkningen til høyere utdanning har allerede gjennomgått flere store endringer siden 1960-tallet.

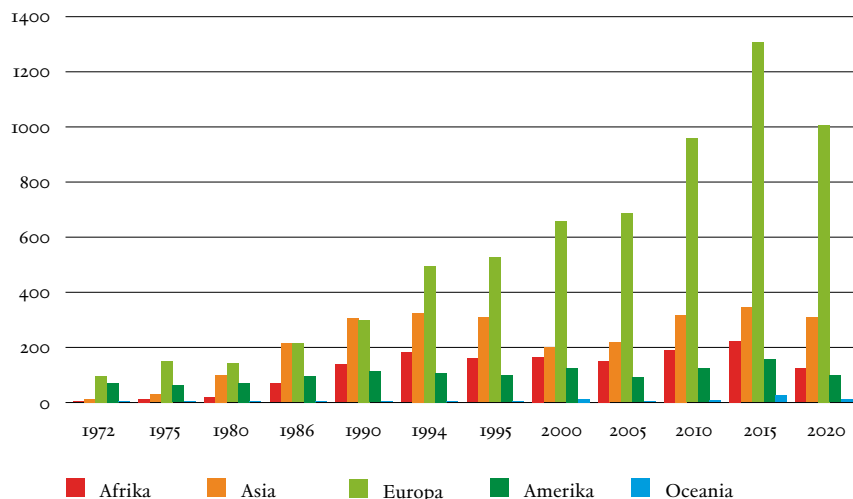
Internasjonalt?

Hvordan ser UiB som et internasjonalt universitet ut når studentenes nasjonalitet brukes som målestokk? I de første årene var det bare få utenlandske studenter. Midt på 1980-tallet begynte det å bli etablert engelskspråklige grader (MA- og M.Phil.), og kvoteordningen, som kom i 1994, var særlig ment for studenter fra Afrika og Asia. Disse ordningene diskuteres i kapittel 11 i bind 2, og at de hadde effekt, kan ses av figur 4.3. Med to registreringer fra henholdsvis 1970- og -80-tallet og hvert femte år fra 1990, viser den antallet utenlandsk fødte studenter ved UiB fram til i dag. Nedgangen i 2020 har sammenheng med koronapandemien, men det er mulig at også endringer i kvoteprogrammet har spilt inn.

Det figur 4.3 framfor alt demonstrerer, ved siden av at antallet utenlandske studenter har økt sterkt, er at det særlig er mange europeiske studenter som har kommet til UiB. Inngåelsen av EØS-avtalen i 1994 og deltakelsen i Erasmus-programmene er den viktigste forklaringsfaktoren. Antallet afrikanske studenter hadde så vidt passert 200 før koronaeffekten slo inn, mens kurven for asiatiske studenter er litt mer ujevn: I enkelte år er de ganske mange, men likevel få sammenlignet med dem som har kortest vei til Norge.

Slik kan det sies at UiB har fått flere utenlandske studenter i ulike faser av internasjonaliseringspolitikken, og at de i et normalår som 2015 utgjorde rundt 10 prosent av alle studenter. Samtidig er det åpenbart at universitetet er blitt mer europeisk heller enn internasjonalt. På den måten trumfer Erasmus-samarbeidet, med sin administrative og pedagogiske tilrettelegging og ikke minst stipend, avtaler som er ment for studenter fra ikke-europeiske land. De nye avtalene som er etablert for studenter fra samarbeidsland i det globale sør, kan tydeligvis ikke konkurrere med Erasmus.

Figur 4.3 Antallet utenlandske studenter ved UiB over tid og etter verdensdel.

Kilde: UiB.

Et universitet for alle klasser?

Hvordan har det da gått med målsettingen for UiB om å gi ungdom fra alle sosiale lag bedre mulighet til å studere? La oss begynne omtrent ved begynnelsen. Historikeren Gaute Losnegård har undersøkt studentene ved UiB i 1952 etter fars yrke. Det finnes ikke informasjon om alle, men i det materialet som er tilgjengelig, hadde bare vel 6 prosent fisker- og jordbrukerbakgrunn – barn av fiskere var forsvinnende få. Arbeiderklassebarna talte flere, vel 9 prosent, da var formenn regnet med. De som gjorde mest av seg, var barn av funksjonærer og akademikere (33,5 prosent), men «[s]tadig fleire studentar ved UiB [sammenlignet med Bergens Museum i 1939] hadde fedrar som var småkjøpmenn i distrikta eller direktørar og forretningsmenn i Bergen».⁶¹ Sett i forhold til klassedelingen i byen og samfunnet omkring var dette en svært skjev fordeling.

Hva slags betydning har det? Midt på 1970-tallet undersøkte de to sosiologene Gudmund Hernes og Knud Knudsen utdanning

61 Losnegård 2009: 17.

og ulikhet. De trakk to særlig viktige konklusjoner. Den første var at utdanning spilte en stor rolle for fordelingen av goder i samfunnet, og betydningen hadde tiltatt heller enn avtatt. Samfunnet var blitt mer meritokratisk. Den andre var at ulikhet mellom de ulike sosiale lagene, tross stor utdanningsatsing i Norge, gjorde seg gjeldende på hvert eneste trinn av utdanningsstigen. Ulikhet ble reproduisert.⁶²

Det er fortsatt en målsetting for all offentlig høyere utdanning i Norge å redusere ulikhet.⁶³ Målet er altså fortsatt ikke nådd, tross stor utbygging av gymnas og videregående skoler, etablering av Statens lånekasse og alle skolereformene som har blitt gjennomført siden 1970-årene. Etter Thomas Pikettys bestselger fra 2014, *Capital in the Twenty-First Century*, har klassespørsmålet tvert om hatt en form for renessanse i akademia. Han punkterte en forestilling som siden 1950-tallet hadde dominert blant særlig økonomer, om at ulikhetene i samfunnet ville bli stadig mindre i takt med at arbeidslivet krevde arbeidere med mer og høyere utdanning. Det økonomiske toppsjiktet hadde formelig bykset fra alle andre etter ca. 1980.⁶⁴ I *Capital and Ideology* viste han på sin side at prisen for det som blir omtalt som kunnskapssamfunnet, hvor suksess avhenger av kunnskap og ferdigheter, blir betalt av arbeiderklassen. I flere land får den beskjed om å skylde på seg selv om den ikke lykkes.⁶⁵

Spørsmålet om ulikhet er altså verken nytt eller norsk. Økende ulikhet dokumenteres og diskuteres i mange land, men for eksempel Helsvig understreker at skillene ikke er blitt like dramatiske i Norge som i et land som England.⁶⁶ Både offentlige rapporter og forskning i tiden etter utredningen fra Hernes og Knudsen viser likevel store forskjeller. En offentlig utredning i 1979 om finansiering av utdanning viste at barn av foreldre med ulikt utdanningsnivå hadde helt ulike studiepraksiser.⁶⁷ Klasseforskjeller og hjemfylke ble sett i sammenheng, og fortsatt var det færrest med artium i de tre nordligste fylkene, høyest andel i Oslo og på Østlandet. Nettopp

62 NOU 1976: 46: vii–x.

63 Meld. St. 17 (2020–2021).

64 Piketty 2014: 260 flg. Empirien viser litt ulike tendenser i ulike land. Se også Szreter 2015.

65 Piketty 2020. Se også Helsvig 2022.

66 Helsvig 2022. Internasjonalt, se National Institute Economic Review 2004, Alon 2009, Robertson 2016, Coppersmith & Popp 2022.

67 NOU 1979: 34: 20–21.

i disse årene var det sterk utbygging av den videregående skolen på Vestlandet, noe som gjorde at flere som geografisk sett sognet til UiB, fikk mulighet til å studere. I Statistisk sentralbyrås utdanningsstatistikk ble likevel den manglende utjevningen mellom sosialklassene vektlagt, for eksempel i 1983, og ulikhetene forsvant ikke. Mens artianerfrekvensen i Norge for barn av overordnede funksjonærer, akademikere og selvstendige i immaterielle yrker var over 60 prosent, gjaldt det bare 20 prosent av barn av arbeidere og formenn.⁶⁸

I Hernes-utvalgets NOU 1988: 28 *Med viten og vilje* het det at forverringen av studiefinansieringen trolig hadde motvirket ytterligere sosial utjevning av rekruttering til høyere utdanning, og at utjevningen mellom «sosiale lag» var stoppet opp.⁶⁹ Mot slutten av 1990-tallet fant Statistisk sentralbyrå at en økende andel i befolkningen hadde fullført høyere utdanning, 22 prosent i 1997, men at det var store regionale forskjeller.⁷⁰ Av alle voksne i Oslo hadde 35 prosent høyere utdanning, og i det som ble kalt universitetsfylkene, Hordaland, Troms og Sør-Trøndelag, var også andelen høy. Samtidig var det store forskjeller i hvem som tok lang, høyere utdanning. Rundt 30 prosent hadde foreldre med samme utdanningsnivå, mens under 5 prosent hadde foreldre med bare grunnskole.⁷¹ Av voksne mellom 25 og 39 år var andelen 25 ganger høyere blant dem som hadde foreldre med høyere utdanning, enn blant dem med foreldre med grunnskole. Utdanningsulikhet ble reproduisert.

Ved UiB og på vegne av Studenttinget undersøkte de to hovedfagsstudentene i sosiologi Bjug Bøyum og Johannes Hjellbrekke i 1993 hvordan foreldrebakgrunnen påvirket rekrutteringen til studiene.⁷² Hele 45 prosent av studentene hadde en far med universitets- eller høyskoleutdanning – noe de antok var «langt over gjennomsnittet for den aldersgruppa studentane tilhører». I tillegg var det en tendens til at foreldrene hadde valgt partnere som lignet dem selv. Høyere utdanning for kvinner var uvanlig i disse studentenes mødregenerasjon; likevel hadde deres mødre ofte en viss utdanning. Undersøkelsen bekreftet dermed at den

68 Sosialt utsyn 1983: 190.

69 NOU 1988: 28: 31, 112.

70 Sosialt utsyn 2000: 80.

71 Sst.

72 Bøyum & Hjellbrekke 1993.

sosiale rekrutteringen også ved UiB var skjev – som den fortsatte å være også nasjonalt. Sosiologene Marianne Nordli Hansen og Arne Mastekaasa har i flere utgaver av *Det norske samfunn*, senest i 2010, vist at klasseforskjellene fortsatt preger rekrutteringen til høyere utdanning.⁷³ Det samme gjorde sosiologene Hjellbrekke og Olav Korsnes noen år senere, og spesielt gjaldt det de høyeste utdanningene: Så mange som halvparten av barna født mellom 1955 og 1979 i høyere utdanning hadde også fedre med slik utdanning.⁷⁴ De to omtalte dermed «arvet utdanningskapital» som noe som fortsatt var svært viktig for individet.

Det som er minst like dramatisk for studentene såvel som for universitetet og samfunn, er at klassetilhørigheten også preger studieresultatene og mulighetene videre i academia. Hansen og Mastekaasa har vist at mens mer enn 30 prosent av den norske befolkningen kan sies å tilhøre arbeiderklassen, har bare 7 prosent av doktorgradskandidatene denne bakgrunnen – mot 78 prosent i overklassen eller øvre middelklasse. På masternivå er ikke situasjonen mye bedre: 4 prosent av studenter med arbeiderklassebakgrunn fullførte en mastergrad innen de fylte 28 år, mens 34 prosent av studentene med akademisk bakgrunn gjorde det.⁷⁵ I et intervju sier Hansen at studenter med like karakterer på bachelornivå «fikk forskjellige karakterer på masternivå etter klassebakgrunn», og at forskjellene økte ut over i studieløpet. Hun konkluderer med at dess vagere kriteriene for karakterfastsettelse er, dess større blir ulikhetene.⁷⁶ En slik situasjon er ytterst problematisk for den enkelte student, universitetet, og for samfunnet, ikke minst i et demokratisk samfunn med likhet som overordnet verdi.

Vi vet ikke helt presist hvem det er som søker seg til hvilke fag, men forskning har vist at grupper av studenter fra familier uten tunge akademiske tradisjoner kan være mer oppsatt enn andre på de sikre fagene med kortere utdanningsløp. Andre vil gjerne ha både sikkerhet og en viss prestisje.⁷⁷ Thue har for eksempel omtalt

73 Hansen & Mastekaasa 2010, 2003.

74 Hjellbrekke & Korsnes 2012: 195, 129.

75 I et senere arbeid er arbeiderklassen anslått til å utgjøre rundt 50 % i 1980, i overkant av 40 % i 2005 og i underkant av 40 % i 2017. Både ufaglærte og faglærte arbeidere er regnet inn. Se Ljunggren & Hansen 2020: 46.

76 «Arbeiderklassegutten Terje Lohndal ble Norges yngste professor» (forskerforum.no). Se også Hansen & Strømme 2021, Hansen 2005, Hansen & Mastekaasa 2003.

77 Myhre 2009: 312–318, Hjellbrekke & Korsnes 2012: 109 flg.

andregenerasjons innvandrere som sosiologisk sett vår tids «bondestudenter»: Utdanning ses som «et middel til sosial mobilitet og integrasjon i det norske samfunnet – slik det var for foreldrene og besteforeldrene til dagens velfødde majoritetsstudenter».⁷⁸ En tidligere studie viste på sin side at andregenerasjonens utdanningsvalg dels skyldes klassebakgrunn, dels var avhengig av tradisjoner i landet studentenes familie kom fra.⁷⁹ Som vi skal komme tilbake til, er det blant alle grupper i det norske samfunnet mer vanlig at jenter enn gutter studerer. I alderen 19–24 år er andelen med høyere utdanning størst blant norskfødte kvinner med innvandrerbakgrunn, i 2016 gjaldt det 51 prosent, mot 38 prosent av mennene i samme gruppe. På noen studier, som farmasi og odontologi, dominerer jenter med innvandrerbakgrunn. Få tar derimot lærerutdanning – med unntak av lektorutdanningen i realfag.⁸⁰

Hvordan studenter uten akademiske tradisjoner opplevde sitt møte med universitetet, er det ikke gjort mange studier av, men noen av dem som selv ble akademikere, har beskrevet hvor fremmed universitetet kunne oppleves, ikke bare som student, men også videre inn i akademiske stillinger. Den svenske historikeren Ronny Ambjörnsson fortalte i selvbiografisk form på 1990-tallet om klarsereisen fra oppveksten i «ett rom og kjøkken» til gymnasiet, og om alle nødvendige tilpasninger til nye forventninger. Reisen førte til et professorat ved Umeå universitet, men identiteten kjentes skjør hele veien der han balanserte mellom den plikttro arbeiderklassens verdier og de akademiske normene.⁸¹ En lignende reise er skildret av den franske sosiologen Didier Eribon, men karakteristisk for Frankrike var den preget av enda større avstand mellom familiebakgrunnen og posisjonen som professor enn det Ambjörnsson fortalte om.⁸²

Klassereise er siden blitt et vanlig begrep, først i sakprosa og skjønnlitteratur.⁸³ I de seneste årene er temaet også tatt opp i norsk

78 «Masseuniversitetets fremvekst», Morgenbladet 11.3.2016.

79 Fekjær 2006.

80 SSB, 26. juni 2017.

81 Ambjörnsson 1996.

82 Eribon 2018.

83 Sveen 2000, Seljestad 2005. Se også Almås 2011. Det har skjedd også i mange andre land, ikke minst Frankrike, hvor *Farvel til Eddy Bellegueule* (Louis 2015) skapte diskusjon om arbeiderklassen og måten å skrive om den på, ikke bare i Frankrike, men også i Norge, se Aukrust & Sandberg 2018.

akademia, for eksempel av Thor Øivind Jensen ved Institutt for administrasjons- og organisasjonsvitenskap i Bergen, Svenn-Erik Mamelund fra OsloMet, og Terje Lohndal fra NTNU. De forteller alle om hvor fremmed universitetet kunne oppleves for den som kom «utenfra», i talemåter, omgangsform, ja hele den akademiske kulturen. Men samtidig forteller de at de hadde hatt noe med seg hjemmefra eller fra nærmiljøet som hjalp dem. For Jensen var det familiens forhold til bøker og at den verdsatte lærdom høyt, for Mamelund blant annet gode lærere og stor selvstendighet. Lohndal på sin side ble sett av personer som mente han var talentfull, og han ble dessuten drevet av sine faglige interesser.⁸⁴ Det hindret ikke at universitetet ble opplevd som fremmed; det som var «riktig» oppførsel der, måtte læres av den som manglet den kulturelle kapitalen som følger med å komme fra et akademisk hjem. At dette har vært med på å forme studenters valg er det liten grunn til å tvile på, kanskje uten at universitetet har sett det som sin oppgave å gjøre noe med det.

Alle disse historiene er fortalt av klassereisende menn, noen ved overgangen til pensjonsalderen. Norske kvinner har ikke deltatt så mye offentlig i akkurat denne debatten, men igjen finnes det eksempler i den internasjonale litteraturen, også fra kvinner som startet studiene mens universitetet fremdeles var en mannsbastion.⁸⁵

Mannsbastionen faller

Mens klasseforskjellene har vært vedvarende, er det annerledes når det gjelder kjønn. Kvinner har inntatt høyere utdanning, på alle nivå, men til forskjellige tider i forskjellige fag. Historikeren Eirinn Larsen trekker i *Universitetet i Oslos historie* den lange linjen i kvinnelige studenters historie, fra den første, Cecilie Thoresen, til 1960-tallet da kjønn ble mer av et spørsmål i academia – både

84 Mamelund, «Gjorde klassereise, men føler fortsatt han snubler» (khrono.no); Jensen, «Det har vært et privilegium» (khrono.no) 14.11.2021; Lohndal «Arbeiderklassegutten Terje Lohndal ble Norges yngste professor. Da han gikk av gårde til første skoledag, var det lite som lå til rette for det» (forskerforum.no).

85 Den franske forfatteren Annie Ernaux' bøker fra 1980-tallet er gitt ut på ny og omtales i dag som klassereiselitteratur (f.eks. Ernaux 2020).

ideologisk, politisk og i praksis. I 1965 hadde Arbeiderpartiet gjennomført en utredning om likestillingsspørsmål, og forslaget til ny politikk ble gitt ut i bokform, *Kvinnens plass er – hvor?*.⁸⁶ Larsen vektlegger at dette programutkastet markerte et «kjønnspolitisk regimeskifte i Arbeiderparti-staten».⁸⁷ Skole og utdanning for kvinner var blitt et viktig politisk spørsmål som ble utredet og diskutert. Ledende politikere og universitetsledere talte om at det var for få kvinnelige akademikere og altfor få kvinnelige studenter. Ganske snart skulle den nye kvinnebevegelsen også ta opp denne saken, som vist i kapittel 1 i bind 2.

Når og hvordan ble da kjønn og utdanning et tema ved UiB? Helt fra de første årsmeldingene fra UiB er antallet kvinner blant studentene spesifisert. I 1951 var 23 prosent kvinner, i 1960 var andelen 21. På 1960-tallet var det en økende andel kvinner som tok artium, og midt på 1970-tallet var det flere kvinner enn menn.⁸⁸ Fra 1965 til 1977 økte også andelen kvinnelige studenter i Norge, fra 24 til 37 prosent, og i 1976/77 utgjorde kvinnene 19 prosent av alle som tok utdanning av mer enn 5 års varighet. Kvinnene kom også i større antall til UiB, og kvinneandelen blant studentene økte kontinuerlig fra 1960 til 2010-tallet, og passerte 50 prosent tidlig på 1980-tallet, det siste tiåret har den vært rundt 60 prosent.

Mange av masseuniversitetets studenter var kvinner fra middelklassen heller enn fra fisker- og småbrukerfamilier eller fra industriarbeiderklassen. For noen ble det et ankepunkt mot kvinnene, og mot alle forslag om å bruke kjønnskvalifisering for å skape en viss balanse mellom kjønnene.⁸⁹ Kjønnskvalifisering angikk kvinner i vitenskapelige stillinger direkte, ikke studentene, noe som diskuteres i kapittel 1 i bind 2, men indirekte angikk andelen kvinnelige ansatte også dem. Betydningen av kvinnelige rollemodeller er en sak, en annen at undersøkelser indikerer at det er en sammenheng mellom faglig orientering og kjønnsrekruttering.⁹⁰ I den forstand var det beskjedne antallet kvinnelige ansatte ved noen av fakultetene kanskje mest ugunstig for rekrutteringen til høyere grads eksa-

86 Arbeiderpartiet 1965.

87 Larsen 2011: 42.

88 Statistikken fra NAVFs utredningsinstitutt og utgitt av Likestillingsrådet, som ble ned-satt som et permanent råd i 1972. Likestillingsrådet 1978: 14.

89 F.eks. BT 11.9.1979 og 16.9., 25.9. og 4.10. samme år.

90 Tømte & Egeland 2016.

men. Ved det nye SV-fakultet var det for eksempel svært få kvinner i faste vitenskapelige stillinger på 1970-tallet, samtidig som svært få kvinner inntil de siste årene på 1970-tallet tok hovedfagseksamen.⁹¹ Men det var ikke blitt særlig mange flere kvinnelig ansatte da, så noen automatisk sammenheng er det altså ikke tale om.

Generelt var det ofte kvinnelige ansatte som begynte å ta opp typiske kvinnespørsmål i både undervisning og forskning, alternativt kvinnelige hovedfagsstudenter. Ved Historisk institutt, som hadde én kvinnelig ansatt, skrev Marit Tokheim den første hovedfagsoppgaven med et eksplisitt kvinnetema: historien til Norske Kvinners Nasjonalråd, i 1975, mens Vera Espeland Ertresvåg året etter tok sin eksamen med tema om arbeiderkvinnenes faglige og politiske organisering. Randi Andersens hovedoppgave ble levert i 1977, og handlet om kvinners økonomiske stilling i norsk mellomalder. Det var samme år som Lise Hvamstad skrev om kvinnene i bergenspolitikken og Olaug Mollatveit om anstalter for småbarn. Dette betyr slett ikke at kvinnene som regel skrev om spørsmål med spesiell relevans for kvinner – men om noen gjorde det, var det helst dem. På 1970-tallet ble hovedoppgaver med emner fra afrikansk historie viktigere enn før, og det kunne resultere i tema som «Den gifte kvinnes stilling i en del vest-afrikanske samfunn».⁹²

Som figur 4.3 viser, hadde de humanistiske fagene den høyeste kvinneandelen blant studentene fra begynnelsen av, mens SV-fakultetet lå etter. Lengst bak, om det kan sies slik, lå MN. Det å rekruttere kvinner til realfagene var en prioritet både ved UiB og nasjonalt, men det tok likevel tid før kvinner i et større antall valgte slike studier.

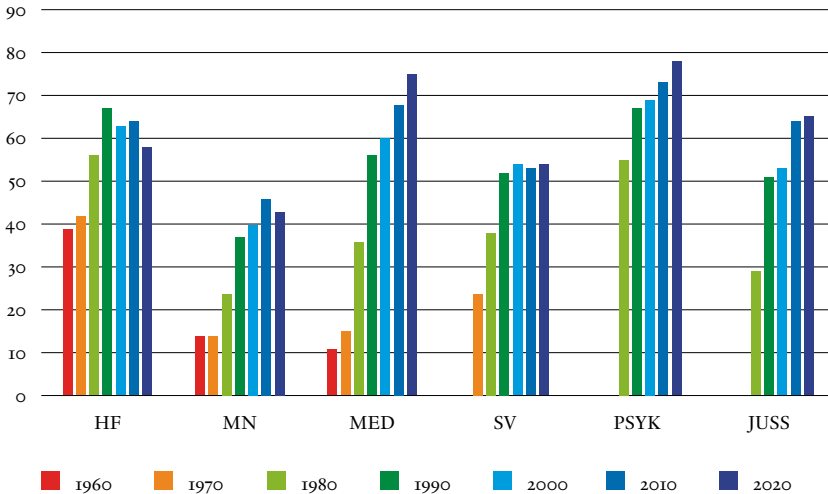
Annerledes var situasjonen ved profesjonsfakultetene. Fra 1970 for medisin og odontologi, og fra 1980, da jus og psykologi fikk egne fakultet, har andelen kvinner økt raskt og sterkt. Ved det psykologiske fakultet er det nå nesten 80 prosent kvinnelige studenter. Profesjonsfakultetene har høye inntakskrav, og kvinner vinner i karakterkonkurransen; de har bedre karakterer fra videregående skole.⁹³

91 Årsmeldinger UiB (1972–1979).

92 En oversikt over hoved- og MA-oppgaver i historie, se Andresen, Flo & Grønlie 2007: 137–156.

93 Om guttene gjør det dårligere på skolen, så tar de igjen forspranget rett etterpå (forsker-sonen.no).

Figur 4.4 Prosentandel kvinner blant studentene ved UiB over tid og fakultetsvis.

Kilde: UiB. Tall fra medisin og odontologi er slått sammen.

Ved HF-fakultetet har kvinneandelen derimot gått noe ned, i retning 60 prosent, og ved SV-fakultetet har andelen kvinner vært om lag 50 prosent fra 1985. Andelen kvinner ved MN-fakultetet er lavest, men har vært over 40 prosent siden år 2000. Innenfor MN-fakultetet er det imidlertid også store forskjeller, som historien om Geofysisk institutt viser. Der er interessen for klima og miljø regnet som en rekrutteringsfaktor for både kvinner og menn.⁹⁴ Høyest kvinneandel er det i biologifaget. Samlet er det mindre kjønnsforskjeller ved disse fagene enn ved profesjonsfagene, mens SV må sies å være det mest likestilte fakultetet.

I dag er det bare ved noen av realfagene at kvinner ikke har gått forbi eller utgjør omtrent like mange som menn, og i noen mastergradsstudier, for eksempel i historie eller ved Institutt for økonomi. Innenfor flere fag er det heller den omvendte problematikken som gjelder: Hvilke grep skal til for å få flere mannlige studenter ved psykologi og medisin og dermed inn i yrker hvor hele samfunnet vil dra fordel av en større balanse? For psykologutdanningen

diskuteres det kvotering av mannlige studenter, og det samme har vært lansert som en mulig løsning for medisinerstudiet. Det er vanskelig å tenke seg at den rigide kjønnsdelingen på arbeidsmarkedet som var typisk før 1960-tallet, skulle være noe å ønske seg tilbake til – men den er vi likevel i ferd med å få, nokså uintendert.

I Larsens historie om UiO, som på mange måter også dreier seg om de andre norske universitetene og kvinners stilling i det norske samfunnet mer generelt, legges det vekt på et særlig viktig krav fra de kvinnelige studentenes side: barnehageplasser. Det var viktig overalt, også ved UiB, for studenter og ansatte. Det var høy politisk bevissthet om «barnehageproblemet», men ingen raske løsninger.⁹⁵ Den første egne barnehagen for studenter og ansatte åpnet i Jekteviken i 1969. Da Natland studentby, nettopp beregnet på studenter med barn, sto ferdig (se nedenfor), var det kun barnepark på stedet, men i 1975 var barnehageavdelingene Oppigard og Nerigard innflyttingsklare. Først etter det store barnehageforliket i 2003 var en barnehageplass nesten sikret. I 1976 fikk også kvinner med barn rett til studielån for deltidsstudier.⁹⁶

Deltid og barnehager var for noen av de kvinnelige studentene – og trolig for dem som ble fedre i studietiden – like viktig som studielånet var for de fleste andre. Men både for studenter med og uten barn var det også andre ting som talte. Den nye kvinnebevegelsen med alle sine ulike organisasjoner og saker – barnehager var én, selvbestemt abort en annen – ble godt mottatt av mange studenter, og kvinner deltok i det alminnelige politiske og fagpolitiske arbeidet, og i idretts- og kulturlivet. I 1980 stilte eksempelvis Audgunn Oltedal til valg som leder i Studentersamfunnet for progressive studenter: «et radikalt alternativ» til det konservative kandidatstyret og samtidig et alternativ til «Søilens revolusjonære garde». Det var studentenes økonomiske interesser, enhet mellom studenter og arbeider, og Norge ut av NATO som gjaldt, og hun ble valgt på denne plattformen.⁹⁷

På samme måte som klassespørsmålet har hatt betydning for studenters opplevelse av universitetet, har også kjønn det. Samtidig preget de nye kjønnsforholdene institusjonen. Studentavisen

95 Nupen mfl. 1998: 49.

96 Larsen 2011: 41.

97 StudVest nr. 12/1980.

StudVest på 1970-tallet kan illustrere det, ikke ved at kvinner brått dominerte, men ved at det ble skrevet om flere spesielt kvinneorienterte saker. Samme år som Oltedal stilte til valg, var det for eksempel reportasjer om omskjæring av kvinner under overskrifter som «Korleis kan skrika frå dei afrikanske kvinnene stoppast?». ⁹⁸ Det er vanskelig å tenke seg den i den gamle studentavisen *Ånd og Vilje*.

For seg selv – og i byen

Studentene ved Bergens Museum dannet Studentenes Fellesutvalg i 1946, som en overbygning over de faggruppene som fantes der. Blant annet arbeidet det for en Samskipnad i Bergen etter mønster fra den som var blitt dannet i Oslo i 1939. ⁹⁹ Fellesutvalget i Bergen argumenterte for at det nå måtte utarbeides en felles lov for samskipnadene, og en slik ble vedtatt under stor enighet i Stortinget på forsommeren i 1948. Loven påla universitetene å stille arealer til rådighet for studentene og bidra til velferdstilbud, men studentene skulle være i ledelsen. I Bergen betydde det universitetsstudenter, siden NHH-studentene hadde sin egen ordning gjennom Studentforeningen. De to studentgruppene samarbeidet, men i starten var ikke alle begeistret for tanken på å være i samme samskipnad. Etter noen forhandlingsrunder ble likevel Studentsamskipnaden i 1955 utvidet til også å omfatte NHH. ¹⁰⁰ I stedet for å diskutere fordele og ulemper med sammenslåing kunne samskipnaden i Bergen arbeide med studentenes velferdssaker.

Stud.phil. Knut Helle hadde ledet arbeidet med sammenslåingen og fortsatte som leder. Institusjonene fikk imidlertid etter hvert plass i styret. Mange mislikte det, men etter hvert som både studentene og oppgavene ble flere – for eksempel med utbygging av studentboliger – skjedde det en viss profesjonalisering. Byggingen av studenthjemmet Alrek startet mens Studentsamskipnaden fortsatt var nesten helt studentstyrt. Akkurat idet UiB var i ferd med å åpne, henvendte en aksjonsgruppe ledet av magister Arild Haaland seg til kommunen med ønske om en tomt for et studenthjem. Det

98 StudVest nr. 3/1980.

99 Nupen mfl. 1998: 49–53.

100 Sst.: 27–30.

ville «vekke umiddelbar begeistring i alle student- og universitetskretser og styrke distriktenes samfølelse med Bergen». Hva skulle formannskapet gjøre, annet enn å garantere for en tomt? Alrek var på ingen måte raskt levert, men det sto innflyttingsklart våren 1958, etter en strid med Det medisinske fakultet, som mente det trengte det meste av Årstadvoll-området til sine egne formål.¹⁰¹

Alrek var etterlengtet og ble opplevd som en stor forbedring av boligsituasjonen. Sagt med den da ferske nordnorske realfagsstudenten Kari Wærness, «det var helt fantastisk». For gymnaskameraten Edgar Hovland var Alrek «en helt ny verden».¹⁰² Det var ikke bare det moderne interiøret som skapte begeistring. Mens hybelboerne tidligere hadde leid rom i leiligheter og hus i byen, og ofte vært under streng kontroll av hybelvertinner og hybelverter, fikk de nå en frihet de ikke hadde opplevd før: «Det var regler om å ikke ha noen på overnatting, men det brydde vi oss ikke om.»¹⁰³

Ikke nettopp parallelt med utbyggingen av universitetet, heller noen skritt bak, sto Hatleberg ved NHH ferdig i 1964, Natland studentby i 1968. Den siste var som nevnt bygd for en gruppe som ble stadig større – studenter med barn.¹⁰⁴ Som en kontrast til rekkehusene på Natland kom betongstudentbyen Fantoft med sine 1292 boenheter, ikke rent få i høyblokken, i 1972. På dette tidspunktet hadde hyblifiseringen av sentrum startet, og som vi har sett foreslått i BT i 1970, kunne studenter i stedet for en enkelt hybel gå sammen om å leie store leiligheter. Generelt var mange leiegårder preget av fraflytting til moderne og nye boområder i drabantbyene. Noen av gårdene var dårlig vedlikeholdte. Ikke få av dem var eid av universitetet, mange var utleid i påvente av utbygging, og kunne nå leies ut til en ny og voksende gruppe i bysamfunnet. Mange av de gamle byboerne satte mindre pris på denne utviklingen enn studentene selv (se også se kapittel 9 i dette bindet). En undersøkelse av boforholdene på Nygårdshøyden i 2001 viste at mange trivdes i området, men at studentene trivdes ekstra godt.¹⁰⁵ Trivselen var særlig stor blant dem som hadde etablert kollektiv i store, sentrale, om enn mange ganger ganske nedslitte leiligheter. Dermed, het det

101 Fossen 2009a: 62–64. Haaland tok magistergrad i filosofi ved UiO i 1947.

102 «Har byttet studentluen med fangedrakt», BT 21.8.2010.

103 Sst.

104 Fossen 2009a: 67.

105 Hele 43 % av de 700 innbyggerne som var blitt spurt, deltok.

i rapporten, fikk den enkelte student både gode boforhold og billig husleie, mens slike leiligheter ble for dyre for vanlige familier. Så var det det med bråket, da.

Det største problemet i området var nattebråk – i det var studenter og «de andre» enige – men de fleste mente nok at studentene bar en stor del av ansvaret for det.¹⁰⁶ Bråk fra festende, ropende eller syngende ungdommer ble et vanlig innslag i bybildet, ikke minst etter at fadderuken ble institusjonalisert. Det ble den etter at MN-fakultetet i 1988, som det første i landet, tilbød nye studenter en fadder ved studiestart for å hjelpe dem til rette. «Flott å få fadder», mente de 150 nye som var med.¹⁰⁷ Rektorer og studentledere har siden årvisst måttet beklage, love nye tiltak for å redusere drikking og forhindre at rusakutten ble festens endested – samtidig som de har understreket at studenter utgjør en fin gjeng.

Kari Wærness, som i 1960 kom med Hurtigruten fra Lofoten til UiB for å studere, forteller om sitt møte med et nytt miljø: «Det var veldig høytidelig, og vi følte oss enormt privilegert. Jeg hadde svart drakt og studentlue, og tok rektor i hånden.» Det gjorde hun nok under immatrikuleringshøytideligheten i Konsertpaleet – en høytidelighet det skrives om i neste kapittel. Femti år senere var det heller fadderuken enn immatrikuleringen som gjaldt. Da var det ikke mange svarte drakter å se, men fangedrakter og «cowboyer, indianere (og) pantomimeartister».¹⁰⁸

Flere og bredere, men med trangere nåløye

Det er et av velferdsstatens og den ekspansive utdanningssektorens store paradokser at klassebasert rekruttering til høyere utdanning fortsatt er en realitet. Følger vi Hjellbrekke og Korsnes, gjelder det særlig de lengste studiene. Det formildende trekket er at rekrutteringen ikke er like skjev som den var da UiB ble dannet; især middelklassen er blitt bredere, og især er det blitt en større andel kvinner. Kvinnene har rett nok ikke fordelt seg jevnt på alle institutter, men i dag er det helst noen realfag som henger igjen, mens

106 Lysne 2001: 8, 24–25.

107 BT 24.8.1988, «Flott å få fadder».

108 BT 21.8.2010, «Byttet studentluen med fangedrakt».

det på andre fag må innføres «mannekvoter» for at ikke leger og psykologer i framtiden skal bli nærmest enkjønnende – gitt en tradisjonell kjønnsdefinisjon, selvsagt.

Da UiB var nytt, var målet å gi plass til alle som ville studere. Målet ble byttet ut med et nytt da veldig mange flere ønsket – og fikk muligheten til – å gjøre det gjennom utbygging av gymnasene, studiefinansiering, et velferdssystem for studentene og en generell samfunnsmessig velstandsvekst. I dag skal det helst være vanskelig å få en plass ved UiB – det regnes som et viktig tegn på høy kvalitet. Det er tatt vanskelige valg som angår forholdet mellom tilgjengelighet og studiekvalitet, men også utdanningskapasitet i forhold til et visst samfunnsmessig behov for de nyutdannede. Den store utbyggingen av studieplasser siden 1960-tallet, sammen med økningen i antallet universiteter i vår eget hundreår, gjør det uansett både mulig og nødvendig å prioritere studiekvalitet.

UiB er blitt et universitet for mer enn Vestlandet, som det etter planen skulle. Samtidig er det etablert universiteter både i Nord-, Sør- og Midt-Norge, sammen med et (eldre) system av vitenskapelige høyskoler. I 1994 ble også DH-ene og de mange høyskolene i fylkene samlet til statlige høyskoler – og alle kom inn under samme lov som universitetene og de vitenskapelige høyskolene fra 1995. Etter den tid, og med flere fusjoner av høyskolene, ble Høgskolen i Bergen, etablert i 1994, i 2017 til Høgskolen på Vestlandet (HVL). HVL tilbyr masterstudier i mange fag og har som ambisjon å bli universitet – Universitetet på Vestlandet. Slik sett kan det om noen tid bli tre universiteter på Vestlandet: to i Bergen og ett i Stavanger. Det kan skape en ny lokal situasjon – kanskje ikke bare for utdanning og forskning, men for universitetets tradisjonelle verdigrunnlag.

Vestlandspreget er likevel fortsatt nokså tydelig til stede ved UiB, men ikke like tydelig på alle fakultet, og minst tydelig der hvor den nasjonale konkurransen om studieplasser er størst. På 1980- og tidlig -90-tall kom den største gruppen ikke-norske studenter fra Asia og Afrika. Etter det har europeiske studenter kommet til å dominere, i takt med politikken for å tilpasse seg det europeiske utdanningssystemet. I den forstand er ikke UiB blitt et mye mer internasjonalt, men et mye mer europeisk universitet.

Litteratur og kilder

- Almås, R. (2011). Ei klassereise frå bondesamfunn til academia. I: M.S. Haugen & E.P. Sætre (red.), *Rurale brytninger* (s. 43–62). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Alon, S. (2009). The evolution of class inequality in higher education: Competition, exclusion, and adaptation. *American Sociological Review*, 74, 731–755.
- Ambjörnsson, R. (1996). *Fornavnet mitt er Ronny*. Oslo: Pax.
- Andresen, A., Flo, Y. & Grønlie, T. (2007). *Historie som historie*. Historisk institutt, Universitetet i Bergen 1957–2007. Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Arbeiderpartiet (1965). *Kvinnens plass er hvor?* Oslo: Tiden.
- Aukrust, K. & Sandberg, K.K. (2018). Arbeiderklassen, Édouard Louis og Kjartan Fløgstad. Et kritisk tilbakeblikk på debattene rundt Farvel til Eddy Bellegueule i Frankrike og Norge. *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*, 21(1), 140–160.
- Barth, E. (2005). Den samfunnsmessige avkastning av utdanning. I: *Utdanning 2005: Deltagelse og kompetanse* (s. 168–190). Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Berg, L. & Stensaker, B. (1997). *Studenter i utlandet. Innblikk i teori og empiri*. NIFU skriftserie nr. 20.
- Boyum, B. & Hjøllbrekke, J. (1993). *Studentundersøkinga 1993. Resultat, analyser og dokumentasjon*. Rapport. Upublisert.
- Coppersmith, J. & Popp, A. (2022). *Piketty amongst the historians: Introduction to a symposium on Thomas Piketty's capital and ideology*. History Compass.
- Eribon, D. (2018). *Hjem til Reims*. Oslo: Aschehoug.
- Ernaux, A. (2020) [1983 & 1987]. *Min far & Kvinnan*. Stockholm: Norstedts.
- Ernaux, A. (2020) [2008]. *Årene*. Oslo: Gyldendal.
- Fekjær, S.N. (2006). Utdanning hos annengenerasjons etniske minoriteter i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47(1), 57–93.
- Forland, A. (1996). Universitetet i Bergens historie 1946–1996. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergens historie*. Bind I (s. 190–546). Universitetet i Bergen.
- Fossen, A.B. (2009a). *Velferdstiltak for bergensstudentene*. I: A.B. Fossen, R.T. Jensen, G. Losnegård & P. Nupen (red.), *Glade studenterdager. Bergensstudentens historie 1948–1965* (s. 61–74). Bergen: Bodoni forlag.
- Fossen, A.B. (2009b). *I villaer på Høyden*. I: A.B. Fossen, R.T. Jensen, G. Losnegård & P. Nupen (red.), *Glade studenterdager. Bergensstudentens historie 1948–1965* (s. 31–48). Bergen: Bodoni forlag.
- Fossen, A.B., Jensen R.T., Losnegård, G. & Nupen, P. (2009). *Glade studenterdager. Bergensstudentens historie 1948–1965*. Bergen: Bodoni forlag.
- Fulsås, N. (1993). *Universitetet i Tromsø 25 år*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Galinda-Ruedo, F., Marcenaro-Gutierrez, O. & Vignoles, A. (2004). The widening socio-economic gap in UK higher education. *National Institute Economic Review*, 190, 75–88.
- Gjertsen, J., Husabø, E.J., Iversen, Ø.L. & Konow, B.E. (red.) (2019). *Rett i vest. Festskrift til 50-årsjubileet for jurist-utdanningen ved Universitetet i Bergen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hansen, M.N. (2005). Den sosiale rekrutteringen til medisinstudiet. *Tidsskrift for Den norske legeförening*, 25, 2215–2215.
- Hansen, M.N. & Mastekaasa, A. (2003). Utdanning, ulikhet og forandring. I: I. Frønes & L. Kjørød (red.), *Det norske samfunn* (s. 69–88). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hansen, M.N. & Mastekaasa, A. (2010). Utdanning – stabilitet og endring. I: I. Frønes & L. Kjørød (red.), *Det norske samfunn* (s. 116–143). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hansen, M.N. & Strømme, T.B. (2021). Historical change in an elite profession. Class origins and grades among law graduates over 200 years. *British Journal of Sociology*, 72(3), 651–671.
- Haugen, M.S. & Sætre, E.P. (red.) (2011). *Rurale brytninger*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Helsvig, K.G. (2011). *Universitetet i Oslo 1975–2011. Mot en ny samfunnskontrakt?* Oslo: Unipub.
- Helsvig, K.G. (2022). Kunnskapssamfunnet og nasjonen – den internasjonale vendingen. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 39(1), 15–17.
- Hernes, G. (1974). Om ulikhetens reproduksjon. Hvilken rolle spiller skolen? I: M.S. Mortensen (red.), *I forskningens by*, 32 artikler om norsk forskning, i går, i dag, i morgen (s. 231–253). Oslo: NAVF.
- Hjøllbrekke, J. & Korsnes, O. (2012). *Sosial mobilitet*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hovedkomiteen for norsk forskning (1965). Melding nummer 2, *Forskerrekruttering og forskerutdanning*. Oslo.

- Hovland, E. (red.) (2007). *I vinden. Geofysisk institutt 90 år*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Høst, H., Aamodt, P.O., Hovdhaugen, E. & Lyby, L. (2019). *Styrt eller søkerstyrt? En undersøkelse av hvordan universiteter og høyskoler dimensjonerer sine studietilbud*, NIFU-rapport 2019:15.
- Jacobsen, K.D. (red.) (1982). *Fortid og framtid i velferd og vitenskap. Festskrift til Erling Fjellbirkeland*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, E. (2011). Kvinnelige studenter en masse. I: P. Anker, M. Gulbrandsen, E. Larsen, J.W. Løvhaug & B.S. Tranøy, *Universitetet i Oslo. Samtidshistoriske perspektiver* (s. 37–71). Oslo: Unipub.
- Likestillingsrådet (1978). *Fakta om likestilling*. Oslo: Likestillingsrådet.
- Ljunggren, J. & Hansen, M.N. (red.) (2021). *Arbeiderklassen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Losnegård, G. (2009). Museumsstudenter og universitetsstudenter. I: A.B. Fossen, R.T. Jensen, G. Losnegård & P. Nupen (red.), *Glade studenterdager. Bergensstudentens historie 1948–1965* (s. 9–39). Bergen: Bodoni forlag.
- Louis, E. (2015). *Farvel til Eddy Bellegueule*. Oslo: Aschehoug.
- Lysne, D. (2001). *En undersøkelse av boforhold på Nygårdsheiden, Sydnes og Nedre Nygård: Resultater fra en kvantitativ spørreundersøkelse blant beboere og intervjuer av representanter for ulike aktører på boligmarkedet*. Bergen: Bergen kommune, Studentsamskipnaden i Bergen og Husbanken.
- Lånekassen (1972). *Statens Lånekasse for Utdanning 1947–1972*. Oslo: Statens lånekasse for utdanning.
- Meld. St. 16 (2016–2017). *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*.
- Myhre, J.E. (2009). Kunnskapshistorie som sosialhistorie. I: J.P. Collett, J.E. Myhre & J. Skeie (red.), *Kunnskapens betingelser. Festskrift til Edgeir Benum*. Oslo: Vidarforlaget.
- NOKUT (2019). *Utrædninger og analyse. Høyt opptaksnivå, lav fullføring*. Kartlegging av lektorutdanning for trinn 8–13.
- Norges Allmennvitenskapelige Forskningsråd (1956). *Prognoser for akademisk utdannet arbeidskraft*. Melding nr. 8. Oversikt og prognoser for den høgre skolen.
- NOU 1976: 49. *Utdanning og ulikhet*.
- NOU 1979: 34. *Utdanningsfinansiering*.
- NOU 1981: 46. *Grunnforskningens vilkår*.
- NOU 1988. *Med viten og vilje*.
- Nupen, P., Hovland, E., Haaland, A., Jensen, R.T. & Fossen, A.B. (1998). «Sams for studentene». *Studentsamskipnaden i Bergen 1948–1998*. Bergen: Studentsamskipnaden i Bergen.
- Nupen, P. & Losnegård, G. (2000). *Studentersamfunnet. Ordet er fritt*. Bergen: John Grieg.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Cambridge, Mass: Belknap Press.
- Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Robertson, S.L. (2016). Piketty, capital and education: a solution to, or a problem in, rising social inequalities. *British Journal of Sociology of Education*, 37(6), 823–835.
- Rotevatn, J. (1997). *Til tjeneste for utdanningsnorge: Statens lånekasse for utdanning 1947–1997*. Oslo: Statens lånekasse.
- Ryymän, T., Andresen, A., Heiret, J. & Melve, L. (2019). Hovedtendenser i norsk historievitenskap 1969–2015 belyst gjennom doktoravhandlinger. *Historisk tidskrift*, 98(2), 130–166.
- Røseth, D. (2003). *Effektivitet og fordeling. Lånekassen som utdanningspolitisk redskap* (Hovedoppgave i historie). Universitetet i Oslo.
- Seljestad, L.O. (2005). *Blind*. Oslo: Aschehoug.
- SSB (1983). *Sosialt utsyn 1983*.
- SSB (1983). *Sosialt utsyn 2000*.
- SSB (2017, 26. juni). *Hvordan går det med innvandrere og deres barn i skolen?* Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/hvordan-gar-det-med-innvandrere-og-deres-barn-i-skolen>.
- Strandbakken, A. & Tøsdal, I.E. (2019). *Internasjonalisering av studiet ved Det juridiske fakultet*. I: J. Gjertsen, E.J. Husabø, Ø.L. Iversen & B.E. Konow (red.), *Rett i vest. Festskrift til 50-årsjubileet for jurist-utdanningen ved Universitetet i Bergen* (s. 115–130). Bergen: Fagbokforlaget.
- Sveen, K. (2000). *Klassereise. Et livshistorisk essay*. Oslo: Oktober.
- Szreter, S. (2015). Wealth, population, and inequality: A review essay. *Population and Development Review*, 41(2), 343–354.
- Søvig, K.H. (2019). *Juristutdanningen i vest runder 50*. I: J. Gjertsen, E.J. Husabø, Ø.L. Iversen & B.E. Konow (red.), *Rett i vest. Festskrift til 50-årsjubileet for jurist-utdanningen ved Universitetet i Bergen* (s. 6–8). Bergen: Fagbokforlaget.

Thue, F.W. & Helsvig, K.G. (2011). *Universitetet i Oslo 1945–1975. Den store transformasjonen*. Oslo: Unipub.

Tømte, C. & Egeland, C. (2016). Kjønnsubalanse blant historikere – bare et spørsmål om tid? *Tidskrift for kjønnsforskning*, 40(1), 24–44.

Aamodt, P.O. & Stølen, N.M. (2003). *Utdanning 2003. Vekst i utdanningsystem*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.